

ває на кримінально-правову політику, а через неї на стан кримінального законодавства та практику його застосування. Саме на базі кримінально-правової ідеології повинні бути розроблені доктрина кримінально-правової політики, її концепція і кримінальне законодавство.

### **Література:**

1. Пруднікова О. В. Ідеологія політична. Велика українська юридична енциклопедія – Харків: Право, 2017. – 1128 с.
2. Категории политической науки: Учебник для студентов вузов / Под. ред. А. Ю. Мельвиля. – М., 2002.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 39.
4. Клименко А. И. Идеолого-политические основания гражданского общества как правового феномена: к вопросу о гражданском обществе в современных политических структурах западного типа. / А. И. Клименко. // Система координат. Пространство и время. – 2015. – №1–2 (19–20). – С. 18–23
5. Губар С. В. Ідеологічні засади правового регулювання діяльності органів кримінальної юстиції / С. В. Губар. // Філософські та методологічні проблеми права. – 2015. – №1–2 (9–10). – С. 171–183
6. Адаменко И. Е. К вопросу о философских основаниях уголовно-процессуальной деятельности / И. Е. Адаменко // Вестник Краснодарского университета МВД России. – 2015. – №1. – С. 56–59.
7. Певцова Е. А. Правовая культура и правовое воспитание в России на рубеже XX–XXI веков. – М., 2003. – 416 с.
8. Шеяфетдинова Н. А. Правосознание в механизме обеспечения экологической безопасности. Автореф. дис.... канд. юрид. наук. – М., 2003. – 24 с.
9. Байниязов Р. С. Правосознание и правовой менталитет в России. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – 53 с.
10. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Часть 2. Теория права Т. 2 / Анатолий Борисович Венгеров. – М.: Юристъ, 1996. – 152 с.
11. Фарбер И. Е. Правосознание как форма общественного сознания / И. Е. Фарбер. – Москва: Юрлит, 1963. – 205 с.
12. Недбайло П. Е. Введение в общую теорию государства и права / П. Е. Недбалю. – К.: «Вища школа», 1971. – 197 с.
13. Фріс П.Л. Кримінально-правовий менталітет народу і кримінально-правова політика. Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму. Львів 21–22 вересня 2012 р. С. 222–227.

УДК 343.375; 347.2/3

**ХАРЧЕНКО Вадим**

## **КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

Виходячи з соціально-політичного устрою нашої країни за часів СРСР, система Особливої частини Кримінального кодексу Української РСР 1960 року [6] містила дві окремих глави, в яких встановлювалися самостійні підстави кримінальної відповідальності за злочини проти

державної та колективної власності (Глава II) та злочини проти особистої (індивідуальної) власності громадян (Глава V). Крім того, земля, її надра, води, ліси та їх окремі складові були визначені предметом економічних (господарських) злочинів, передбачених Главою VI Особливої частини КК 1960 року (статті 159, 160, 162, 162-1, 163 та ін.).

Для соціалістичної доби розвитку нашої держави зазначене було цілком природне, виходячи із положень Конституції (Основного закону) Української РСР 1937 року [1]. Відповідно до ст. 5 цієї Конституції, соціалістична власність в УРСР має або *форму державної власності (всенародне добро)*, або форму кооперативно-колгоспної власності. Крім того, ст. 6 закріплювала положення, що земля, її надра, води, ліси, заводи, фабрики, шахти, рудні, залізничний, водний і повітряний транспорт, банки, засоби зв'язку, організовані державою великі сільськогосподарські підприємства, а також комунальні підприємства і основний житловий фонд у містах і промислових пунктах *є державною власністю, тобто всенародним добром* (виділення моє – *В.Х.*). Право особою власності громадян на їх трудові прибутки та заощадження, на житловий будинок і підсобне хатне господарство, на предмети хатнього господарства і вжитку, на предмети особистого споживання та комфорту (ст. 10 Конституції). Наведені положення, по-перше, ототожнювали форму державної власності з власністю всього народу (всенародне добро). По-друге, характеризували землю, її надра, воду та ліси виключно як частину, необхідну для здійснення індустріальної діяльності (засоби виробництва), наводячи їх у єдиному рядку (переліку) із заводами, фабриками, шахтами, рудниками, залізничним, водним і повітряним транспортом, банками тощо. По-третє, поширювали відносини особою власності виключно на трудові прибутки та заощадження, житловий будинок і підсобне хатне господарство, предмети хатнього господарства і вжитку, предмети особистого споживання та комфорту. Відповідно до Основного закону, Цивільний кодекс Української РСР 1963 року [10], в цілому відображав наведені положення, а ст. 90 ЦК УРСР 1963 року визначала, що земля, її надра, води і ліси є у виключній власності держави і надаються тільки в користування.

Саме ці положення й обумовлювали завдання Кримінального кодексу 1960 року, а також наведену вище систему побудови Особливої частини кримінального закону. Але 7 лютого 1991 року Верховною Радою Української РСР був прийнятий Закон № 697-XII «Про власність» [7], згідно з ч. 5 ст. 2 якого, було визначено, що власність в Україні існує в різних формах і держава створює рівні умови для розвитку всіх форм власності та їх захисту. Положення ч. 1 ст. 9 наведеного Закону визначали, що земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони є об'єктами права виключної власності народу України. Окрім пра-

ва виключної власності народу України, в Законі окремі розділи були присвячені іншим формам власності: 1) право приватної власності (розділ III); 2) право колективної власності (розділ IV); 3) право державної власності (розділ V). Відповідно до цього, суб'єктами права власності визнавалися: народ України, громадяни, юридичні особи та держава (ч. 1 ст. 3 Закону). Закон УРСР «Про власність» був значним кроком на шляху побудови цивілізованого цивільного законодавства нашої держави. Незважаючи на те, що на сьогодні наведений Закон втратив чинність, визначений його положеннями напрям розвитку цивільного законодавства та регулювання в цілому правовідносин щодо різних форм власності, залишився незмінним та набули свого розвитку у Конституції України 1996 року [2] та Цивільному кодексі України 2003 року [9] (далі – ЦК України).

Відповідні зміни щодо встановлення рівності всіх форм власності були враховані у конструкції системи Особливої частини Кримінального кодексу України 2001 року [5] (далі – КК України), що на сьогодні містить єдиний розділ, в якому об'єднана група злочинів проти власності (Розділ VI). Крім того, на сьогодні визначальним для предмету переважної більшості корисливих та некорисливих злочинів проти власності є те, що майно повинно бути чужим для винного, тобто не належати йому на праві власності.

Водночас, підходи до визначення ознак предмету злочинів проти власності у кримінальному праві України залишилися незмінними ще з радянських часів. Типовими для класифікації такого предмету є виокремлення юридичної, фізичної та економічної його ознак. Саме зміст юридичної ознаки обумовлює віднесення до предмету злочинів проти власності виключно такого майна, що для винного є чужим, тобто право на майно належить певному власнику або особі, якій воно на законній підставі ввірено, знаходиться у її віданні чи під її охороною. Для характеристики фізичної ознаки предмету злочинів проти власності усталеним у науці кримінального права України є її визначення як майна, що може бути вилучено, привласнено, спожито, пошкоджено, знищено тощо.

Економічна ознака майна, як предмету злочинів проти власності, полягає у тому, що такі речі повинні мати певну матеріальну цінність. Окремі науковці іноді виділяють соціальну ознаку предмету злочинів проти власності, наголошують на тому, що за допомогою праці така річ має бути створена або відокремлена від природного середовища [3, с. 352].

Водночас, стосовно ж регулювання майнових відносин (цивільних відносин), заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, якими і є відносини права особи на річ (майно), таке завдання покладене на ЦК України і саме ним визначається зміст наведених правовідносин. Наведене у повному обсязі знайшло своє відображення в теорії кримінального права України, адже будь-які правовідносини можливі лише з приводу спільного, єдиного для них

предмета, який завжди входить до кола людських потреб, а ця обставина саме і зумовлює виникнення і функціонування самих відносин (природні об'єкти, різні товари чи предмети, що мають ознаки товару) [8, с. 83]. У злочинах проти власності (Розділ VI Особливої частини КК України) родовим об'єктом виступають правовідносини власності, а майно (речі) одночасно є як предметом цих правовідносин, так і предметом більшості складів злочинів цієї групи. Майно у речовому його розумінні виступає як необхідна (обов'язкова) ознака складів злочинів проти власності адже безпосередньо зазначена (названа) у самому законі про кримінальну відповідальність.

Як вже зазначалося, на сьогодні наукою кримінального права та чинним КК України у повному обсязі враховані конституційні зміни (ст. 13 Конституції) та зміни у цивільному законодавстві України щодо рівності перед законом усіх суб'єктів права власності. Водночас, кримінальне законодавство фактично залишило поза увагою законодавче закріплення крім приватної, державної та комунальної форм власності ще й четвертої форми – власність Українського народу. Наведене форма власності не тільки прямо передбачена ст. 13 Конституції, а й врегульована ст. 324 ЦК України. Розкриваючи об'єкти права власності Українського народу (предмети злочину у кримінальному праві), ч. 1 ст. 324 ЦК України фактично відтворює положення ст. 13 Конституції та визначає, що ними є: земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони.

Безумовно, віднесення наведених об'єктів права власності Українського народу до предметів злочинів проти власності може бути піддано критиці з трьох основних підстав. По-перше, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, природні ресурси континентального шельфу не мають соціальної ознаки, що пов'язана з її створенням працею людини або виокремлення з природного середовища. У зв'язку з цим, необхідно наголосити на відсутності будь-яких нормативних підстав виокремлення так званої соціальної ознаки та її існування взагалі. Відповідно до ч. 1 ст. 190 ЦК України, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Без жодного сумніву, що такі права та обов'язки можуть виникати як щодо явищ навколишнього світу в які була вкладена праця людей (в яких зматеріалізована людська праця), так і подібні явища (речі), що належать на праві власності і мають відповідну цінність, яка не обумовлена людською працею.

Отже на сьогодні для характеристики предмету злочинів проти власності необхідним та достатнім є сукупність трьох ознак: 1) юридичної (предмет злочину належить на праві власності іншій особі); 2) економічної (предмет злочину має відповідну вартість (ціну), яка й обумов-

лює розмір збитків, що спричиняються власникові); 3) фізичної (зазначені предмети можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити). Необов'язковість соціальної ознаки предмету злочинів проти власності де-юре вже визнана у кримінальному законі України. Встановлюючи підстави кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 197-1 КК України), закон про кримінальну відповідальність жодним чином не пов'язує умовою наявності або відсутності складу цього злочину попереднє вкладення у цю земельну ділянку людської праці.

По-друге, недоцільність віднесення до злочинів проти власності відповідних суспільно небезпечних посягань щодо землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, природних ресурсів континентального шельфу може бути обґрунтована наявними на сьогодні підставами кримінальної відповідальності, передбаченими окремими нормами Розділу VIII Особливої частини КК України «Злочини проти довкілля» (статті 239, 239-1, 239-2, 240, 241, 242 та ін.). Але родовим об'єктом вищенаведеної групи посягань типово визнаються суспільні відносини з охорони довкілля як сукупності об'єктивних умов існування людства і джерела життя людини, її благополуччя та розвитку [4, с. 266]. Спричинення шкоди зазначеним правовідносинам жодним чином не виключає і не поглинає спричинення відповідної шкоди відносинам власності на зазначені об'єкти. На нашу думку, такі дії повинні утворювати ідеальну сукупність злочинів проти власності та злочинів проти довкілля.

По-третє, є очевидним, що предмет охоронюваних правовідносин власності, як родового об'єкта відповідної групи злочинів, і предмет злочинів проти власності у характеристиці злочинів, передбачених Розділом VI Особливої частини КК України, повністю співпадають. Водночас, поряд з предметом суспільних відносин і предметом злочину необхідно виокремлювати й предмет злочинного впливу – той елемент охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, який піддається безпосередньому злочинному впливу і якому, отже, в першу чергу завдається шкода [8, с. 103]. Аналіз механізму спричинення шкоди у разі вчинення злочинів проти власності дозволяє стверджувати, що саме соціальний зв'язок, зміст відносин права власності на речі, у разі вчинення злочинів проти власності і становить предмет злочинного впливу.

Водночас, визначаючи зміст відносин власності, ч. 1 ст. 317 вказує, що ним є право володіння, право користування та право розпорядження майном. Але зазначений у ч. 2 ст. 324 ЦК України механізм здійснення права власності фактично ототожнює реалізацію права користування та розпорядження об'єктами права власності Українського народу з об'єктами, щодо яких здійснюються повноваження органами державної влади та органами місцевого самоврядування і які їм належать на праві державної або комунальної власності.

Водночас, наведені проблеми визначення порядку користування і розпорядження об'єктами права власності Українського народу у конституційному та цивільному праві нашої держави, жодним чином не є перешкодою для віднесення протиправних посягань щодо таких об'єктів до групи злочинів проти власності у кримінальному праві України.

### **Література:**

1. Конституція (Основного закону) Української РСР: Закон від 30.01.1937 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html> (дата звернення: 16.03.2017).
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/254k/96-vr> (дата звернення: 16.03.2017).
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ: «Елтон-2», 2012. 780 с.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.02.2017).
6. Кримінальний кодекс Української СРСР: Закон від 28.12.1960 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/2002-05> (дата звернення: 15.03.2017).
7. Про власність: Закон від 07.02.1991 № 697-XII // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/697-12> (дата звернення: 14.03.2017).
8. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Х.: Право, 2016. 256 с.
9. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 14.03.2017).
10. Цивільний кодекс Української РСР: Закон від 18.07.1963. № 1540-06 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-06/ed19630718> (дата звернення: 12.03.2017).

УДК 343.2

***ХРАМЦОВ Олександр***

## **ЩОДО ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЩО ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН, ЯК ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ**

Затримання особи, що вчинила злочин, як обставина, що виключає злочинність діяння має самостійну підставу. Більшість вчених визнають, що це повинен бути дійсно очевидний злочин. Ю. В. Баулін наголошує, що правовою підставою затримання злочинця є очевидний злочин, тобто таке відоме громадянину в якості забороненого кримінальним зако-